

**Черепанова Ю.В., учитель англійської мови,
спеціаліст**

**Схвалено на методичній раді школи № 17,
протокол № 2 від 23.11.09р**

Відображення погляду в англійській мові перебуває у центрі уваги сучасної лінгвістики. Сучасні лінгвісти звертаються до дослідження успішності поняття “погляд”, причинам комунікативних невдач. Поняття “погляд” дотепер є не повністю дослідженим, поясненим явищем.

Однією зі спроб пояснення погляду є створення його теоретичних засобів невербальної комунікації. Вищевикладене дає підстави віднести тему даної роботи до числа актуальних.

**Управління освіти Київської районної у місті Харкові ради
Харківська спеціалізована школа I – III ступенів №17
Харківської міської ради Харківської області**

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПОГЛЯДУ ЗАСОБОМ
СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

**Харків
2009**

Вступ.....	3
<u>Розділ 1.</u> Погляд та його номінації як об’єкт досліджень у невербальній семіотиці.....	
Ошибка! Закладка не определена.	
1.1. Репрезентація невербальних компонентів комунікації на основі їх номінацій.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Розмежування понять “кінесика”, “міміка”, та “погляд” у невербальній комунікації.....	6
1.3. Поняття та сутність погляду та його домінуючі компоненти.....	8
1.4. Різниця вербальної та невербальної комунікацій.....	10
Висновки к розділу 1.....	Ошибка! Закладка не определена.
<u>Розділ 2.</u> Засоби відображення кінесичного компонента “погляд” в англійській мові.....	Ошибка!
Закладка не определена.	
2.1. Засоби номінацій невербального компонента “погляд”.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Номінації погляду як індекси характеристик комуніканта	Ошибка!
Закладка не определена.	
2.3. Стилiстичні засоби (прийоми) опису погляду у невербальній семіотиці	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки к розділу 2.....	Ошибка! Закладка не определена.
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	Ошибка! Закладка не определена.
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	30

ВСТУП

Відображення погляду в англійській мові перебуває у центрі уваги сучасної лінгвістики. Сучасні лінгвісти звертаються до дослідження успішності поняття “погляд”, причинам комунікативних невдач. Поняття “погляд” дотепер є не повністю дослідженим, поясненим явищем.

Однією зі спроб пояснення погляду є створення його теоретичних засобів невербальної комунікації. Вищевикладене дає підстави віднести тему даної роботи до числа актуальних.

Об'єктом дослідження слугують мовні засоби вираження невербального компонента комунікації “погляд” в сучасній англійській мові.

Предметом дослідження є лексико-семантичні, синтаксичні та комунікативно-функціональні характеристики одиниць англійської мови, які використовуються для позначення невербального компонента комунікації “погляд”.

Ціль даної роботи є – розкрити поняття засобів невербальної комунікації і їхня роль у сучасній лінгвістиці. Дана мета досягається з розкриттям наступних завдань:

- розкрити поняття погляд й теоретичних засобів невербальної комунікації;
- описати засоби комунікації;
- проаналізувати й порівнювати вербальні та невербальні засоби комунікації, описати їхні переваги та недоліки.

Теоретична значимість роботи полягає в узагальненні й систематизації теоретичного матеріалу по темі «Відображення погляду засобом сучасної англійської мови».

Практична значимість роботи полягає в можливості використання результатів у спецкурсі по комунікативній лінгвістиці, а також для написання курсових і дипломних робіт.

Розділ 1

Погляд та його номінації як об'єкт досліджень у невербальній семіотиці

1.1. Репрезентація невербальних компонентів комунікації на основі їх номінацій

Наука, об'єктом якої є невербальні компоненти комунікації, – невербальна семіотика – розглядає два типи значень НВК: комунікативні (конвенціональні) та симптоматичні. Комунікативні знаки мають візуальне значення у соціумі та використовуються в якості загальноприйнятого, стереотипного носія цього змісту; такі знаки завжди комунікативно релевантні. Симптоматичні знаки представляють собою явища психологічної симптоматики, які є конвенціональними, але володіють певним ступенем знаковості. Усвідомлення невербальних рухів як симптоматичних чи комунікативних є першим (предмовний) ступенем семіозису [11: 23].

Велика кількість наукових робіт, які присвячені дослідженням невербальних компонентів комунікації, стосується функціонування невербальних елементів поведінки людини у живому спілкуванні, у ситуаціях, де кодування та декодування невербально переданих повідомлень трапляється у процесі безпосередньої інтеракції індивідів.

При вивченні невербальних компонентів комунікації дослідники приділяють велику увагу аналізу окремих моделей невербальної поведінки, її форм, правил, засобів взаємодії з вербальними компонентами комунікації. Однак при такому підході для опису отриманих результатів лінгвісти звертаються до паралінгвістичної номінації – опису, перекодування невербальних елементів вербальними засобами мови [5: 13-14].

Невербальна семіотика може бути переведена у вербальну, перекодована засобами мови, які у змозі відбити значення, які передаються невербальними рухами. Називати НВК мовними знаками, тобто їх відображення у мові та закріплення у мові, представляє собою другу ступень семіозиса. «Ті рухи тіла людини, які в історії повсякденної свідомості отримали комунікативну чи психологічну значимість та стали елементами спілкування людей, і ті знаки звукових мов, в яких виявились ці рухи тіла, утворюють *стик* (міст, перехідну та трансформуючу зону) між першою та другою ступенями семіозиса. Тут трапляється переклад змісту знаків однієї семіотики у знаки другої семіотики, більш надійної та соціалізованої» [9: 376].

При перекодуванні комунікативних систем, перекладі знаків з одного семіотичного коду у другий не можна говорити про поелементне перекодування, тому що при цьому у взаємодію вступають цілі системи передачі інформації. Відповідність усної та письмової мови справедливо розглядається як явище, яке принципово відмінне від простих систем перекодування [11: 13-14].

Мова та парамова є системними утвореннями, що припускає аналіз як вербальної, так і невербальної комунікації з точки зору системного підходу: «аналіз невербальної комунікації повинен бути системним, що припускає наявність структури та правил невербальної поведінки». Також прагнення лінгвістів вивчити мову невербальної комунікації за принципом аналогії з мовою вербальною, структурно вичленити та опис одиниці і

рівні кінесичної системи, важко визнати правомірним, тому що у ієрархічній структурі парамови відсутні такі ж чіткі рівні, як у мовній організації [8: 68].

1.2. Розмежування понять ‘кінесика’, ‘міміка’ та ‘погляд’ у невербальній комунікації

Невербальна комунікація також є однією з важливих галузей існування знаків та знакової інформації і займає значне місце у житті людини та суспільстві. Підкреслюючи її важливість, Горелов зауважив: ‘Glances may be what men use when all else fail’ [5: 81].

Поряд з вербальними, невербальні засоби комунікації є дуже важливими та виконують базові функції комунікації з лінгвістичної точки зору.

Наука про мову жестів та поведінку людини у комунікативних актах- кінесика (від грец. kinesis- «рух») поряд з паралінгвістикою є центральною цариною невербальної семіотики. Жести, вираження очей, міміка, поза, рух тіла – все це означає кінесіку. Особливе значення кінесіка приділяє міміці та жестикуляції [5: 82].

Міміка (від грец. mīmikos – «наслідувальний») – вираз обличчя (очей, бров, губ). Під мімічними засобами розуміється рух мускулів обличчя та рух голови. За допомогою міміки людина передає емоції та підкреслює думку (посміхнутися) [5: 81].

По міміці, рухам, вегетативним проявам, по виразу обличчя, розміру зіниць ми судимо про емоції людини. Найбільш виражені емоції проявляються на обличчі та у різних позах вираження задоволення, захоплення, страху та жаху. Американський вчений Р. Вудвортс розділив міміку на шість видів: кохання, щастя, радість, веселощі, подив, жах, страждання гнів, рішучість відраза.

Звичайно емоції асоціюються з поглядом, наприклад:

- подив - підняти брови, широко відкриті очі та відкритий рот [8: 1-4].

Невербальні компоненти спілкування проявляються у різних функціях:

а) супроводження мовної частини повідомлення(‘... з подивом відповів: «Як там гарно!»);

б) сигнал про протилежні змісти (фальшивий тон, «по очам було видно, що це не так»). Звідси відповідь: якщо бажаєш дізнатися правду про емоціональний стан людини – дивись йому в обличчя [8: 68].

Лінгвістичною наукою накопичено достатньо знань, які дозволяють здійснити роз’язання таких проблем: визначення ролі та місця конкретного невербального явищу – погляду – в мовленнєвій комунікації, аналіз і систематизація корпусу мовних засобів, які використовуються для позначення погляду в сучасній англійській мові, виявлення та конкретизація закономірностей функціонування мовних засобів передачі погляду [7: 187].

Комунікативно- функціональний підхід до вивчення мовного втілення погляду як компонента невербальної поведінки ґрунтується на розгляді різноманітних засобів його вираження в системі сучасної англійської мови та англійськомуму художньому тексті з урахуванням об’єктивного змісту, соціопсихологічних, фізіологічних і комунікативних особливостей цієї невербальної дії [7: 188].

Аналіз наявних у галузі суміжних гуманітарних наук праць, пов’язаних із проблемами дослідження погляду як невербального засобу вираження значень, дозволяє зробити висновок про знаковий характер досліджуваного невербального вияву (К.Е. Ізард, Г.Є. Крейдлін, Р.Екман, Р. Spitz). Онтогенетичні особливості “погляду” зумовлюють його функціонування як невербального знака, здатного брати участь у передачі всіх фундаментальних емоцій людини, передусім, позитивних. Також у мовленнєвому спілкуванні погляд є важливим маркером соціальних стосунків комунікантів.

Функціонування погляду корелює з індивідуальними та соціальними характеристиками суб'єктів комунікації. Разом з тим фактор соціалізації погляду (І.Н. Горелов, Р. Екман, Р. Спітц) пояснює здатність цього невербального компонента бути засобом соціальної взаємодії між людьми. Тому поряд з цією функцією, залежно від умов реалізації та конкретних комунікативних завдань, які стоять перед мовцем, спектр прагматичної спрямованості погляду представлений спонукальною та регулятивною функціями. З огляду на прийняті в конкретному лінгвокультурному соціумі “правила вияву” за допомогою погляду вбачається необхідним враховувати культурологічні особливості використання погляду в комунікації. Втілення в мові знакового характеру невербальної дії погляду передбачає залучення певного корпусу мовних різних засобів, вибір яких є когнітивно й комунікативно зумовленим. Номінації невербального знака “погляд”, які мають різне лексико-граматичне наповнення, вплетені в комунікативний акт і беруть участь у здійсненні спілкування індивідів [5: 87].

До мовних засобів репрезентації невербального знака “погляд” належать закріплені в мовній системі й відображені в лексикографічних джерелах номінації погляду, які адекватно відтворюють цю невербальну дію в тексті. Зазначені номінації подані спеціальними та неспеціальними мовними одиницями.

1.3. Поняття та сутність погляду та його домінуючі компоненти

Для кожного, хто приймає участь у бесіді, з одного боку, важливо «розшифрувати», «розуміти» міміку співрозмовника. З іншого, необхідно знати, до якого ступеню він сам володіє мімікою, наскільки вона виразна.

Тому рекомендується вивчити і своє обличчя, знати, що трапляється з очима, бровами, губами та чолом [7: 217].

Очі допомагають людині встановити візуальний контакт. Дивитися на мовця означає не тільки зацікавленість, це допомагає нам зосередитися на том, що він говорить. Під час бесіди мовець та слухач то дивляться, то відвертаються друг від друга, відчуваючи, що постійний погляд заважає співрозмовнику зосередитися. Як мовець, так и слухач дивляться не більш 10 секунд. Наполегливий та пильний погляд сприймається нами як втручання у особисті справи. Більш того, такий погляд сприймається як ознака ворожості та створює у нас несприятливі враження [7: 218].

Протягом багатьох років людство замислювалось над значенням погляду та його впливом на поведінку людини.

Основа для теперішнього спілкування може бути встановлена тільки тоді, коли ми спілкуємося з людиною віч на віч.

Якщо людина нечесна чи ховає щось, її очі зустрічаються з вашими менш чим 1/3 частина усього часу спілкування. Якщо погляд людини зустрічається з вашими очима більш 2/3 часу, це означає, що він чи вона вважає вас цікавим, у цьому випадку зіниці очей будуть розширені, по-друге, він чи вона настроєні вороже відносно вас та невербально посилають виклик, у тому разі зіниці очей будуть розширені [7: 220].

В українській мові слово “очі” входить у велику мережу колокацій, які описують вираження емоцій – як здається, більш велику, ніж мережа англійських колокацій зі словом eyes ‘очі’. Перш за все, як і обличчя, по-українськи очі можуть бути описані за допомогою світла. Вербицька приводить різні приклади: *очі сяють(від радощі), очі світяться(від радощі), в очах спалахнула радість*.

На відміну від обличчя, очі можуть бути теж описані на основі вогню та горіння: *вогонь в очах; вогненні очі, очі палають; очі загораються*.

Як відзначається у словнику, обидва вищенаведені вирази«використовуються для опису емоційного стану та вираження погляду,

такого як гнів, радість та інші». В цьому відношенні дані вирази відрізняються від виразів *очі сяють*, яке може вказувати, але не обов'язково вказувати на емоції [3: 538-539].

Велика кількість виразів, які відносяться до очей, припускають гнів. Серед них: *очі палають(від гніву)*, *блискавка блищить в очах*, *очі метаять грім та блискавки*, *очі темніють(від гніву)*, *очі наливаються кров'ю*, *звужувати очі*.

Крім того, слово очі входить в цілий ряд словосполучень, які означають подив, здивування та потрясіння. Серед них: 1) *здивовані очі* - ' *surprised eyes*', 2) *вражені очі* - ' *astonish eyes*', 3) *вилупити очі* - ' *goggle eyes*'.

В доповнення до цих та інших сполучень, приводяться також численні сполучення, які стосуються брова.

Вважається, що як очі, так і брова в українській та російській мові вважаються більш виразними ніж в англійській мові [3 536-537].

1.4. Різниця вербальної та невербальної комунікацій

Мова невербальної комунікації володіє системною організацією та це обумовлене також сутністю та функціями елементів невербальної та вербальної комунікації. Між невербальними та вербальними мовами маються фундаментальні різниці, які не дозволяють розглядати ці мови як ізоморфні семіотичні коди чи явища одного порядку [8: 69].

Найбільш очевидними розбіжностями між знаками невербального та вербального кодів є наступне:

- вербальним мовам властиво стабільність та дискретність одиниць, що непридатна мові невербальній, тому що остання є більш хисткою та варіативною, що проявляється як у самих одиницях, тобто невербальній лексиці, так у правилах їхнього комбінування – у невербальному синтаксисі;

- мовні одиниці мають можливість референції, як до конкретних, так і до абстрактних понять, об'єктів та категорій, у той час як невербальна комунікація має справу тільки з конкретними ситуаціями та об'єктами [8: 69].

У плані якісної характеристики повідомлень, які передаються тим чи іншим кодом, необхідно значити, що елементи кінесичної системи, наприклад, функціонально аналогічні більш великим одиницям мовної комунікації, а саме висловленням; у кількісному плані мову можна характеризувати як код з необмеженою кількістю повідомлень, в той час, як пармова представляє собою код з відносно обмеженим числом повідомлень. Кількість мовних повідомлень у порівнянні з більш чи менш обмеженою кількістю повідомлень, які передаються елементами невербальної системи, принципово безмежна. Мовні знаки можуть бути побудовані з обмеженої кількості незначових елементів, коли будь-яке сполучення будується з відомих елементів вираження, у той час, як кінесична система не може бути представлена у вигляді знаків які складенні з мінімальних елементів [11: 81].

Таким чином, згадуючи про переключення з невербального коду на вербальний, не можна говорити власне про «перекодування», тому що в указаних системах відсутня поелементна відповідність – елементи невербальної системи не структурують рухів тіла таким чином, що утворена форма та структура корелює безпосередньо з мовними сегментами: звуками, словами, фразами та реченнями [1: 891].

Разом з тим, визначаючи принципову неможливість регулярних співвідношень дискретних одиниць одного коду одиниць чи сполучень іншого коду, «слід визнавати існування більш чи менш стійких, клішованих засобів мовного вираження» невербальних елементів комунікації, засобів відображення невербальних компонентів комунікації через мовні знаки [1: 893].

У ході «перекладу рухів тіла у мовні знаки» (у термінології Н.Б. Мечковської), «перекодування невербальних знаків засобами вербального кода» (у термінології З.З. Чанишевої), чи «вербалізації», «вербального оформлення», «вербальної репрезентації», «відображення» невербальних засобів засобами мови (у термінах Е.М. Верещагіна, В.Г. Костомарова, С.В. Кодзасова, Г.Ю. Крейдліна створюються **номінації** невербальних компонентів [3: 36-37].

Дані вербальні одиниці по-різному іменуються дослідниками – «висловами», «паралінгвістичними номінаціями», «позначеннями», «художніми кінемами», «мовними засобами номінації», «вербальними кінемами» [10: 175].

Проблеми відображення у лексичній системі невербальних засобів спілкування є актуальними: на матеріалі російської мови дослідження номінацій НВК проводились Е.М. Верещагіним, В.Г. Костомаровим, (1981), С.В. Кодзасовим (2000), Г.Е. Крейдліним (2000;2001), Л.М. Щелгуновою (1979); на матеріалі англійської мови З.З. Чанишевою (1979; 1984), Л.В. Солощук (1996, 2003), А. І. Барташова(2004).

Дослідження номінацій невербальних компонентів проводяться як на матеріалі художніх текстів (С.В. Кодзасов, Л.В. Солощук, Е.А. Стародубцева, З.З. Чанишева, Л.М. Щелкунова), так і на лексикографічному матеріалі (Г.Ю. Крейдлин, О.А. Янова).

Велика кількість робіт з вивчення номінацій НВК проводяться на матеріалі художніх текстів, які призначені для їх сприйняття як лексичного акта мовного спілкування. «Лінгвісти глибоко мають рацію у тому, що розшукуючи норму даної мови, звертаються до творів добрих письменників, які мають значний ступінь... оцінного «почуття» чи «чуття мови» [12: 187].

У текстах, де спеціальними мовними засобами відтворюється явище реальної комунікації, НВК відображуються у якості активних

учасників процесу взаємодії з виявленням характерних особливостей їх функціонування у конкретних ситуаціях спілкування комунікантів. Адже, виходячи з того, що діалог у художньому творі покликаний створити ефект автентичності мови, наявність опису особливостей невербальної поведінки комунікантів необхідний для створення живого образу, який буде сприйнятий реципієнтом тексту, як через його вербальні, так і невербальні характеристики поведінки. Важливість невербальних компонентів у ході комунікації, а отже й їхня важливість для мети створення образу індивіда озумовлює необхідність адекватної фіксації їх при вербальному описі, для чого використовуються як стійкі, які закріплені у мові номінації НВК, так і індивідуально - авторські засоби [2: 120].

Вищевказані фактори дозволяють використовувати художні тексти у якості «субститутів» дискурса та спиратися на них з метою вивчення невербальних засобів комунікації [4: 639].

Опора на словарні статті з метою вивчення номінацій НВК спрямоване на розгляд окремої лексеми та відповідно, аспектів проблеми номінації окремих компонентів невербальної поведінки індивіда. Слід відзначити, що навіть при проведенні досліджень номінацій НВК з опорою на лексичний матеріал, лінгвісти звертаються до текстів художніх творів з метою підтвердження та ілюстрації отриманих результатів [11: 81].

Висновок до розділу 1

Наука, об'єктом якої є невербальні компоненти комунікації, – невербальна семіотика. Комунікативні знаки мають візуальне значення у соціумі та використовуються в якості загальноприйнятого, стереотипного носія цього змісту; такі знаки завжди комунікативно релевантні. Невербальна комунікація є однією з важливих галузей існування знаків та знакової інформації і займає значне місце у житті людини та суспільстві.

Поряд з вербальними, невербальні засоби комунікації є дуже важливі та виконують базові функції комунікації.

Невербальні компоненти спілкування проявляються у різних функціях:

- а) супроводження мовної частини повідомлення;
- б) сигналу о протилежність змісту.

Комунікативно-функціональний підхід до вивчення мовного втілення погляду як компонента невербальної поведінки ґрунтується на розгляді різноманітних засобів його вираження в системі сучасної англійської мови та англійськомовному художньому тексті.

Велика кількість наукових робіт, які посвячені дослідженням невербальних компонентів комунікації, стосується функціонування невербальних елементів поведінки людини у живому спілкуванні. При вивченні невербальних компонентів комунікації дослідники приділяють велику увагу аналізу окремих моделей невербальної поведінки, його форм, правил, засобів взаємодій з вербальними компонентами комунікації.

Мова невербальної комунікації володіє системною організацією. Це обумовлене також сутністю та функціями елементів невербальної та вербальної комунікації. Також є очевидні розбіжності між знаками невербального та вербального кодів: 1) вербальним мовам властиво стабільність, 2) мовні одиниці мають можливість референції, 3) невербальні елементи демонстративні та виконують у акті спілкування.

Розділ 2

Засоби відображення кінетичного компонента “погляд” в англійській мові

2.1. Засоби номінацій невербального компонента “погляд”

Незважаючи на досить широкий спектр мовних засобів передачі погляду, нездатність номінацій забезпечити відображення всіх нюансів значення вербалізованої кінетики, а також конкретних особливостей форми її продукування зумовлює виникнення засобів номінації погляду мовленнєвого плану (О.В.Дементьев). Останні можуть утворюватися шляхом комбінування спеціальних і неспеціальних мовних одиниць, а також шляхом модифікації спеціальних мовних засобів, які ґрунтуються на синтаксичному процесі розгортання, зокрема, іменників-номінацій погляду (*a change of a look, a look of pleasure, a look of fear, new look of life, by/ from the look of somebody/something* та ін.). Такі номінації мають певний образності, але внаслідок інтенсивного вживання можуть стандартизуватися, перетворюючись на штампи й отримуючи лексикографічне відображення (це стосується таких номінацій, як *the ghost of a look, a fit of look* та ін.) [8: 67].

Розгляд проблеми передачі невербальної поведінки засобами мови показав, що загальноповживані, прагматично засвоєні невербальні компоненти комунікації, до числа яких належить погляд, характеризуються максимальною соціальною значущістю і тому вербалізуються за допомогою значної кількості одиниць. Як наслідок, невербальний знак значення

“погляд” може відобразитися кількома спеціальними мовними засобами, що мають у своїй сукупності певну семантичну організацію й маніфестують регульовані функціональним призначенням закономірності синтаксичної побудови [13: 19].

Дослідження лексикографічного матеріалу на основі методу “ланцюжка словникових дефініцій” (Ж.А. Коротких) дозволило виділити корпус лексичних одиниць, які використовуються в сучасній англійській мові для позначення погляду. Проведений аналіз показав, що всі спеціальні мовні засоби передачі погляду на підставі наявності тісного семантичного зв’язку, який виявився в їх синонімічних відношеннях, об’єднуються в *лексико-семантичну групу* мовних одиниць, що передають значення невербального знаку “погляд”. Виділену групу склали два синонімічних ряди: синонімічний ряд “погляд” з домінантою – лексемою *look* і синонімічний ряд “очі”, домінантою яких виступає лексема *eyes*. Відповідно до складу синонімічного ряду “погляд” входять номінації *demi-look/half-look, gaze, stare, flash, shine, glance*, а синонімічний ряд “очі” об’єднує номінації *eye, look, search, vision, flash* [13: 21].

Семантична структура спеціальних засобів позначення погляду містить оцінний компонент, який може бути константним або змінним. Узагальнення результатів дослідження лексикографічного й ілюстративного матеріалів дозволило на основі характеру знакової співвіднесеності об’єднати спеціальні мовні засоби передачі погляду у дві групи одиниць: *номінації погляду з емотивно-константною знаковою природою*, які однаковою мірою здатні до передачі і позитивного, і негативного емотивне значення; критерієм установлення типу оцінного знака для цих номінацій є емотивного значення; критерієм установлення типу оцінного знака для цих номінацій є емотивний контекст (Н.О. Позднякова, В.І. Шаховський): *eye(+/-), glance(+/-), twinkle(+/-), clap(+/-), spot(+/-), search(+/-)*. Проведена в такий спосіб систематизація, яка зафіксувала різноманітність номінацій погляду з негативною спрямованістю, виявилася черговим підтвердженням визначеної

лінгвістами семантичної універсалії (Л.Г. Бабенко, В.О. Маслова, В.І. Шаховський) щодо існування в лексиконі усіх мов дихотомії за типом оцінного знака і домінування в лексиконі негативності (при переважанні позитивності у вживанні та синтагматичному комбінуванні, що є свідченням схожості емоційних систем різних лінгвокультур [13: 25]).

Аналіз валентнісних потенцій номінацій погляду дозволив виявити корпус основних лексичних одиниць, які використовуються в англійській мові для опису різноманітних характеристик погляду, і визначити закономірності його семантичної організації.

Вивчення мовного матеріалу засвідчило, що систематизація лексичних засобів опису погляду може здійснюватися за двома параметрами: за ознакою референційна “характеризація” та на основі критерію експлікації/імплікації значення невербального компонента комунікації “погляд” [8: 67].

На відміну від номінацій невербальних знаків, які характеризуються відносною комунікативною однозначністю і стійкою відповідністю форми й змісту, спеціальні мовні засоби *look* and *eye* належать до номінацій невербальних компонентів комунікації з “широкою семантикою”. Як наслідок, у змістовному плані вони можуть трактуватися досить широко і відноситися до різноманітного кола значень. Було встановлено, що мовні засоби опису погляду, різнопланові за своїми семантичними характеристиками, мають спільні риси. Така особливість пов’язана з тим, що дані лексичні одиниці описують фізичні параметри кінеми “погляд” або класифікують характеристики носія кінеми – суб’єкта комунікації. Отже, на основі ознаки “референційна характеристика” лексичні засоби опису погляду поділяються на дескриптивні лексичні одиниці, що передають особливості фізичних параметрів погляду, та індексальні лексичні одиниці, які відображають характеристики особистості комуніканта [13: 23].

2.2. Номінації погляду як індекси характеристик комуніканта

Група дескриптивних лексичних одиниць (дескрипцій) позначає різноманітні фізичні параметри (характеристики) невербального знака “погляд” щирість погляду, швидкість появи/ згасання погляду, його тривалість – *Another sincere look* (London, p101); “ *Thank you, Sir Eden, Ruth replied with a great smile* (London, p 112).

Дескриптивні лексичні одиниці також можуть характеризувати погляд як “загальне враження”, яке справляє кінема, описуючи її з позиції “гарний/ негарний”, “приємний /неприємний” *Her look was very nice* (Doyle, p.78).

Група індексальних мовних засобів представлена лексичними одиницями, які шляхом передачі різних якісних характеристик погляду маркують характеристики особистості самого носія кінеми, і включає:

а) індекси фізичних характеристик комуніканта, що вказують на вік, стан здоров’я , стать суб’єкта комунікації: “ *Roderick, you punish me, I want to do it” the old lady looked at him with ill glance*”(Doyle, p.2).

б) індекси фізичних характеристик комуніканта, що вказують на його соціальний статус і соціальні ролі, що виявляються відповідно в характері соціальних стосунків комунікантів (стосунки співробітництва, домінування або поблажливості) (М.А. Аріян, З.З. Чанишева): *He looked at Ruth friendly* (London, p.56); *She looked at him curiously* (London, p.59); *He had looked into*

her eyes and caught a vision of a beautiful spirit (Doyle, p.89); *Ruth looked at her mother in surprise* (London, p.67).

в) індекси емоційного стану суб'єкта комунікації, що експлікують конкретне емотивне значення погляду. Здебільшого погляд свідчить про переживання комуні кантом емоцій із “знаком +” (за даними аналізу мовного матеріалу кількісне співвідношення випадків появи погляду як сигналу позитивного стану по відношенню до погляду – сигналу негативного значення – становить 67% до 33%). Разом з тим, як показав проведений аналіз, погляд може брати участь у передачі всіх фундаментальних емоцій людини (К.Е. Ізард). Експлікація емоційної семи номінаціями look, eye та ін. здійснюється за допомогою спеціальних і контекстуальних лексичних одиниць вираження погляду – індексів стану комуні канта:

- інтерес-збудження: *He looked about more unconcernedly, sharply observant, every detail of the pretty interior registering itself on his brain* (Clark, p.67);

- задоволення-радість: *At such moments her own emotions elevated him till he was as a god, and, as he gazed at her in satisfaction and listened, he seemed gazing on the face of life and reading its deepest secrets* (London, p.134);

- здивування: *He had to eat as he had never eaten before, to handle strange tools, to glance surprised about and learn how to accomplish each new thing* (Doyle, p.67);

- сум (смуток): *Ruth stared at Martin abruptly* (London, p.79);

- відраза: *Her look was rich with disgust* (London, p.56);

- страх: *Ruth's father was staring at malicious Martin with scared eyes* (London, p.157);

- сором, провина, збентеження: *Her eyes were full of pretty confusion* (Doyle, p.110).

г) індекси аксіологічного ставлення комуніканта, що кваліфікують ставлення індивіда до дійсності з погляду її ціннісних параметрів. Оцінка, що

міститься в мовних одиницях, які характеризують погляд, може розглядатися з позиції і носія, і реципієнта кінеми. Оцінка з позиції носія кінеми “погляд” актуалізує за основними ознаками “добре/ погано”, “схвалення/несхвалення” ставлення комуніканта до повідомлення, співрозмовника, ситуації спілкування тощо: *gladly look* (Warren, p.67); Оцінка з позиції реципієнта кінеми додатково диференцією постійні (природні) або okazіональні (ситуативні) риси : *He gave a deep voice and a pleasant look* (London, p.67); *To have cold, chilling eyes* (Dictionary, p 67);

д) індекси волевиявлення комуніканта, які маркують нещирість погляду, контрольованість у продукуванні кінеми з боку суб'єкта цієї невербальної дії – *She gave another heartless gaze* (Warren, p.99); - або фіксують одночасно цілеспрямованість та іллокутивне значення погляду – “*We know each other*”, *Martin glances friendly* (London, p.56).

Розглянути під таким кутом зору особливості систематизації корпусу лексичних одиниць, які використовуються в англійській мові для характеристизації погляду, показали, що вживання номінацій невербального знака “погляд” в тексті потребує актуалізації релевантних ознак номінованої невербальної дії. Проведений аналіз фактичного матеріалу дозволив також установити, що поряд з індексами стану комуніканта, які експлікують емотивне значення погляду і в такий спосіб виступають прямими конкретизаторами емотивної ознаки кінеми, інші лексичні одиниці – члени дескриптивної та індексальної груп – також можуть виступати у ролі конкретизаторів (але непрямих) значення погляду. Непрямі конкретизатори сигналізують про переживання носієм кінеми “погляд” емоцій, що належать в цілому до зони схвалення/несхвалення та передають позначене ставлення комуніканта до різних явищ дійсності [11: 19].

Наприклад, *an approving look* (схвальний погляд), *a friendly look* (дружній погляд) вказують на позитивну тональність; *a fake look* (фальшивий погляд), асоціюються із зоною несхвалення. Отже, узагальнення результатів

дослідження мовного матеріалу дозволяє говорити про вживання лексичної ознаки в реалізації номінаціями погляду логіко-семантичної валентності.

Мовне позначення погляду, як і втілення емоцій у мові в цілому, передбачає залучення певного набору засобів і способів інтенсифікації лексичного значення. Мовним засобам вираження невербального компонента комунікації “погляд” властива так звана внутрішня інтенсифікація, що виявляє себе в парадигматичних відношеннях номінацій погляду, і зовнішня інтенсифікація, яка полягає у здатності цих одиниць позначати неординарний ступінь інтенсивності лексичного змісту художнього тексту.

Властива вербалізаціям погляду внутрішня інтенсифікація виявляється у здатності даних одиниць об’єднуватися в парадигму номінацій, які передають різний ступінь інтенсивності лексичної ознаки в межах конкретної зони на шкалі емоцій. Інтенсифікація значення погляду передбачає експлікацію або імплікацію приросту значення в інтенсифікованому варіанті – відповідно лексемі (лексемах) [11: 21-22].

2.3. Стилiстичнi засоби (прийоми) опису погляду у невербальнiй семiотицi

Інтенсивність стилістичної ознаки погляду може створюватися одиницями морфологічного і синтаксичного рівнів. Кожен новий ступінь на рівні інтенсивності стилістичного значення, якими б засобами він не створювався, визначається кількістю маркерів інтенсивності, введення яких до тексту інтенсифікує його стилістичний зміст. Поява в межах одного тексту кількох номінацій погляду, що виступають своєрідними маркерами стилістичної ознаки, сприяє посиленню образності цього тексту, підвищує його вплив на читача: *He glanced at Ruth for reassurance, much in the same manner that passenger, with sudden panic thought of possible shipwreck, will*

strive to locate the life preservers. She had awful look and tears were streaming down her cheeks (London, p.77).

У тексті за рахунок стилістичних засобів компонент інтенсивності структури номінацій погляду може набувати конотативного забарвлення. У цьому випадку ступінь ознаки може бути цілком суб'єктивним, тобто приписуваним референту мовцем, котрий говорить емоційно. Саме такий погляд з боку реципієнта кінеми породжує словосполучення на зразок *a wild look* (що передає максимальний ступінь інтенсивності ознаки “дикий погляд”), *a hungry gaze* (яке фіксує високий ступінь інтенсивності ознаки “голодний погляд”) тощо [3: 36].

У тому випадку, коли погляд стає об'єктом стилістичної оцінки, вбачається доцільним говорити про реалізацію засобами вербального погляду лексичної валентності (В.І. Шаховський), яка робить можливими їх нестандартні для семантичного коду англійської мови сполучуваності та вживання. Наприклад, *brave look, conscious look, busy look* (Goodman, p.308); *fascinated horror eyes, deepest gaze* (Barnhouse, p.10); *heavy gaze, anxiously gaze, shining gaze* (Birdwhistell, p.72); *hopelessly glance, fleeting glance* (Brown, p.99) та ін. Характерною рисою подібного роду оцінки є те, що вона ототожнюється з стилістичною оцінкою суб'єкта погляду, тобто опосередковано передає лексичне позначене ставлення реципієнта кінеми “погляд” до її носія. Використання в художньому тексті таких номінацій формує у читача відповідне ставлення до персонажа-носія кінеми, при цьому ступінь виразності авторського ставлення через подібні описи в цілому інтерпретують як фактор експресивності [3].

Реалізація валентнісних потенцій номінацій невербального компонента комунікації “погляд” тісно пов'язана зі стилістичною маркованістю цих мовних одиниць. Дослідження проблеми мовної інтерпретації невербальної поведінки засвідчило, що стилістичні прийоми відіграють вирішальну роль у семантичному збагаченні номінацій невербального знака “погляд”. За допомогою стилістичних прийомів увага

читача акцентується на певній характеристиці погляду, яка через засоби вербалізації стає головною, актуалізованою, а отже – комунікативно значущою [3272].

Є такі мовні засоби передачі погляду: 1) Метафори, які акцентують природу емоцій та механізми їхніх виявів в “холодних тонах”: *his look frozen as if in white marble* (Knapp, p.181);

2) Стилiстичний прийом порiвняння широко використовується для опису погляду в художнiх текстах. Аналіз мовного матерiалу дозволив видiлити такі основні “стилiстичні моделі порiвняння”(Я.А. Покровська): а) порiвняння, в якому наводиться ситуація з узагальненим суб’єктом.: *Still with that slightly imperious, but infinitely cordial glance, the glance that queen in royal procession bestows on her subjects, Mary gazed at her* (Levinson, p.367-368); б) порiвняння, що базується на опису ситуації, в якій формально відсутній об’єкт порiвняння “*John gazed at them as if he were enjoying this teasing immensely*” (Brown, p.104).

Особливiстю моделей порiвняння, які використовуються для опису погляду, є те, що порiвняльний зворот відображає стилiстичний стереотип (Р.Екман), значення якого адекватно інтерпретується реципієнтом художнього тексту завдяки стійкій асоціації, що існує між різноманітними варіантами поглядів і закріпленими за ними лексичними значеннями. Такі відповідності фіксують у свідомості носія мови стандартні уявлення про форми вияву емоцій і почуттів за допомогою невербального компонента комунікації “погляд”, наприклад: *He shined happily, like a man shaking hands with an old friend; Martin had that eerie look of one feels he can get anything he wants because he cares about nothing* (London, p.99).

3) Серед інших стилістичних прийомів, що використовуються в художньому тексті при описі погляду, були відзначені оксюморон – *She had a genuine glance* (Goffman, p.124).

4) Фразеологічні одиниці, які характеризуються усталеністю (*look at somebody, look one’s age, look after smth, give smb a dirty look, the blink of the*

eye, cast an eye over smb/smith, clay/lay/set eyes on smb/smith, cock an eye for/at smb/smith, have eyes in the back of one's head, keep one's eyes open, look smb in the eye face та ін.).

Поряд із фразеологічними одиницями трапляються також індивідуальні авторські утворення, які виходячи з вузького кола авторського вживання, можуть ставати стійкими у фразеологічному плані: *a million-dollar glance*.

Розглянуті конотативно марковані номінації погляди є експресивно насиченими одиницями мови, що мають значну силу лексичного впливу. Введення подібних вербалізацій погляду до художнього тексту сприяє інтенсифікації його лексичного змісту, підвищує виразність тексту.

Аналіз досліджуваної проблеми і теоретичні передумови його проведення, розроблені на основі комунікативно-функціонального підходу до вивчення мовних засобів позначення погляду в сучасній англійській мові під кутом зору емотивного аспекту їх реалізації, а також узагальнення результатів аналізу мовного матеріалу дозволяють стверджувати таке:

1) У сучасній англійській мові існує корпус специфічно організованих мовних засобів, які використовуються для позначення невербального компонента комунікації “погляд”. Наявність спільних семантичних компонентів (“задіяння куточків очей як форма невербальної дії,” “вид емоційного переживання, позитивність/негативність”, “інтенсивність”) дозволяє визначити семантико-сміслову спільність між виділеними номінаціями й зумовлює їх статус як лексичних знаків, тобто таких лексичних одиниць, що слугують для мовної репрезентації погляду і в яких кодифіковано міститься інформація про емоційний стан суб’єкта комунікації – носія кінеми “погляд”. У цьому розумінні номінації погляду виступають своєрідними сигналами художнього тексту, що зумовлюють разом з іншими лінгвістичними компонентами тексту його лексичну функцію.

2) За характером знакової співвіднесеності спеціальні мовні засоби позначення погляду поділяються на номінації погляду з емотивно-константною знаковою (мовні одиниці, за якими постійно закріплений або негативний оцінний знак) і номінації погляду з емотивно-змінною знаковою природою (мовні одиниці однаковою мірою здатні до передачі і позитивного, і негативного значення; критерієм установлення типу оцінного знаку для цих номінацій є лексичний контекст).

3) Аналіз лексичного аспекту позначення погляду свідчить про переживання лексичної ознаки в реалізації номінаціями погляду логіко-семантичної валентності. Корпус лексичних одиниць, які характеризують кінему, може бути представлений таксономією прямих і непрямих конкретизаторів стилістичної ознаки погляду. Прямі конкретизатори експлікують емоції, що виражаються поглядом; непрямі конкретизатори імплікують лексичне значення погляду в межах оцінної зони “схвалення/несхвалення”. Прямі та непрямі конкретизатори можуть бути включені до групи мовних засобів, що фіксують позитивну або негативну спрямованість кінеми. Дані групи лексичних одиниць співвідносяться із зоною схвалення/несхвалення і передають стилістичне позначення ставлення комуні канта (носія кінеми) до різноманітних явищ дійсності.

4) Процес вербалізації погляду передбачає залучення певного набору засобів і способів інтенсифікації стилістичного значення. Мовним засобам вираження невербального компонента комунікації “погляд” властива внутрішня інтенсифікація, яка виявляється у здатності цих одиниць об'єднуватися в парадигму номінацій погляду, що фіксують різний ступінь інтенсивності стилістичної ознаки в межах конкретної зони, і утворюється одиницями морфологічного та синтаксичного рівнів. Використання таких мовних засобів у художньому тексті інтенсифікує його зміст і сприяє посиленню його образності.

5) Стилiстичне забарвлення номiнацiй погляду передає стереотипнi уявлення носiїв про вираження емоцiй за допомогою

невербального компонента комунікації “погляд” в англomовному соціумі. Стилiстично марковані вербалізації погляду сприяють створенню прагматичного ефекту виразності художнього тексту. Основною метою використання таких одиниць є здійснення певного впливу, а саме – викликати у читача відповідну реакцію, сформуванi позначене ставлення до персонажа – носія кінеми “погляд” [13: 25].

Висновок до розділу 2

У невербальній комунікації є широкий спектр мовних засобів передачі погляду, який відображає всі нюанси значення, а також конкретні особливості її продукування. Вони також можуть утворюватися шляхом комбiнування спеціальних та неспеціальних мовних одиниць, а також шляхом модифікації. Такі номінації мають певний ступінь образності.

Також у розділі 2 було розглянуто проблеми передачі невербальної поведінки засобами мови. Розгляд цих проблем показав, що прагматично засвоєні невербальні компоненти комунікації характеризуються максимальною соціальною значущістю. Як наслідок, невербальний знак значення “погляд” може відобразитися спеціальними мовними засобами.

Вивчення мовного матеріалу засвідчило, що систематизація лексичних засобів опису погляду може здійснюватися за двома параметрами: за ознакою референційна “характеризація” та на основі критерію експлікації/імплікації значення невербального компонента комунікації “погляд”. На відміну від номінацій невербальних знаків, спеціальні мовні засоби *look and eye* належать до номінацій невербальних компонентів комунікації з “широкою семантикою”.

У підрозділі 2.2. було встановлено використання ключових дієслів на основі їх номінацій. Група індексальних мовних засобів

представлена лексичними одиницями, які маркують характеристики особистості самого носія кінеми і включає:

а) індекси фізичних характеристик комуніканта, що вказують на вік, стан здоров'я, стать суб'єкта комунікації;

б) індекси фізичних характеристик комуніканта, що вказують на його соціальний статус і соціальні ролі;

в) індекси емоційного стану суб'єкта комунікації, що експлікують конкретне емотивне значення погляду;

г) індекси аксіологічного ставлення комуніканта, що кваліфікують ставлення індивіда до дійсності з погляду її ціннісних параметрів;

д) індекси волевиявлення комуніканта, які маркують нещирість погляду, контрольованість у продукуванні кінеми з боку суб'єкта цієї невербальної дії.

У сучасній англійській мові існує корпус специфічно організованих мовних засобів, які використовуються для позначення невербального компонента комунікації “погляд”. Наявність спільних семантичних компонентів (“задіяння куточків очей як форма невербальної дії,” “вид емоційного переживання, позитивність/негативність”, “інтенсивність”) дозволяє визначити семантико-сміслову спільність між виділеними номінаціями й зумовлює їх статус як лексичних знаків, тобто таких лексичних одиниць, що слугують для мовної репрезентації погляду і в яких кодифіковано міститься інформація про емоційний стан суб'єкта комунікації – носія кінеми “погляд”. У цьому розумінні номінації погляду виступають своєрідними сигналами художнього тексту, що зумовлюють разом з іншими лінгвістичними компонентами тексту його лексичну функцію.

У заключній частині розділу говорилось про стилістичні засоби опису погляду. Інтенсивність стилістичної ознаки погляду може створюватися одиницями морфологічного і синтаксичного рівнів.

Стилістичний прийом порівняння широко використовується для опису погляду в художніх текстах. Можна виділити такі основні “стилістичні моделі порівняння”:

- 1) порівняння, в якому наводиться ситуація з узагальненим суб’єктом;
- 2) порівняння, що базується на опису ситуації, в якій формально відсутній об’єкт порівняння;
- 3) синтаксично просте порівняння, в якому погляд порівнюється з іншим об’єктом.

Аналіз досліджуваної проблеми і теоретичні передумови його проведення, розроблені на основі комунікативно-функціонального підходу до вивчення мовних засобів позначення погляду в сучасній англійській мові під кутом зору емотивного аспекту їх реалізації.

Загальні висновки

Наука, об’єктом якої є невербальні компоненти комунікації, – невербальна семіотика – розглядає два типи значень НВК: комунікативні (конвенціональні) та симптоматичні. Велика кількість наукових робіт, які присвячені дослідженням невербальних компонентів комунікації, стосується функціонування невербальних елементів поведінки людини у живому спілкуванні.

Невербальна семіотика може бути переведена у вербальну, перекодована засобами мови, які у змозі відбити значення, які передаються невербальними рухами. Називати НВК мовними знаками, тобто їх відображення у мові та закріплення у мові, представляє собою другу ступень семіозиса.

Невербальна комунікація також є однією з важливих галузей існування знаків та знакової інформації і займає значне місце у житті людини та суспільстві. Невербальні компоненти спілкування проявляються у різних функціях: а) супроводження мовної частини повідомлення; б) сигналу о протилежності змісту.

Комунікативно-функціональний підхід до вивчення мовного втілення погляду як компонента невербальної поведінки ґрунтується на розгляді різноманітних засобів його вираження в системі сучасної англійської мови та англійськомовному художньому тексті.

У невербальній комунікації є широкий спектр мовних засобів передачі погляду, який відображає всі нюанси значення, а також конкретні особливості її продукування.

Також у розділі 2 було розглянуто проблеми передачі невербальної поведінки засобами мови. Як наслідок, невербальний знак значення “погляд” може відобразитися спеціальними мовними засобами.

На відміну від номінацій невербальних знаків, спеціальні мовні засоби *look* and *eye* належать до номінацій невербальних компонентів комунікації з “широкою семантикою”.

У підрозділі 2.2. було встановлено використання ключових дієслів на основі їх номінацій. Група індексальних мовних засобів представлена лексичними одиницями, які маркують характеристики особистості самого носія кінеми і включає: а) індекси фізичних характеристик комуніканта; б) індекси фізичних характеристик комуніканта, що вказують на його соціальний статус і соціальні ролі; в) індекси емоційного стану суб’єкта комунікації; г) індекси аксіологічного ставлення комуніканта; д) індекси волевиявлення комуніканта.

У заключній частині розділу говорилось про стилістичні засоби опису погляду. Інтенсивність стилістичної ознаки погляду може створюватися одиницями морфологічного і синтаксичного рівнів.

Аналіз досліджуваної проблеми і теоретичні передумови його проведення, розроблені на основі комунікативно-функціонального підходу до вивчення мовних засобів позначення погляду в сучасній англійській мові під кутом зору емотивного аспекту їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРОСТАГОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Белянин В.П. Психолингвистические аспекты художественного текста. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 121 с.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами // Вопросы языкознания. – 1981. – №1. – С.36-47.
4. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
5. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980. – 88 с.
6. Горелов И.Н. Безмолвный мысли знак: Рассказы о невербальной коммуникации. – М.: Молодая гвардия, 1991. – 240 с.
7. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Высшая школа, 1974. – 83 с.
8. Конзасов С.В. Голос: свойства, функции и номинации // Язык о языке: Сб. науч. ст. / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 502-526.
9. Крейдлин Г.Е., Улыбка как жест и как слово // Вопросы языкознания. – 2001. – №4. – С 66 – 93.
10. Николаева Т.М. Жест и мимика в лекциях. – М.: Знание, 1972. – 37 с.
11. Солощук Л.В. Паралингвистические номинации в художественном тексте // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, між особової та міжкультурної комунікації: Міжвуз. зб. наук. пр. –Харків: Константа, 1996. – С. 174-176.
12. Чанышева З.З. Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения. – Уфа: Изд-во Башкирск. ун-ва, 1984. –80с.
13. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 187с.

14. Янова О.А. Номінативно- комунікативний аспект позначення погляду як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 19 с.
15. Barnhouse T.D. A study on the effects of touch and impression formation. – [http:// www. natcom.org/ ctronline/ online htm.](http://www.natcom.org/ctronline/online.htm)-12 p.
16. Birdwhistell R.L. Kinesics and Context. – Pliladelphia, 1970. – 74 p.
17. Brown R., Gilman A. The Pronouns of power and solidarity // Communication in face-to-face interaction. – Harmondworth, 1972. – P. 103-127.
18. Dillard J.P. Persuasion past and present: attitudes aren't what they used to be // Communication monographs. – 1993. – Vol. 60. – P. 90 –97.
19. Doyle C.A. A Study in Scarlet. – N.Y. : Nornot, 1989 – 312 p.
20. French J.R.P., Raven B. The bases of social power // Group dynamics / Ed. By D. Cartwrite, A. Zander. – N.Y. Harper and Row. – 1960. – P. 607 – 623.
21. Goffman E. Strategic interaction. – Philadelphia, 1969. – 125 p.
22. Knapp M.L. Nonverbal communication in human interaction. – N.Y.: Holt, Rinehart & Winston, 1978. – 212 p.
23. Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge university press, 1983. – 420 p.
24. London J. Martin Eden. – L.: N.Y.: Longman, 1976 – 245 p.

